Timurlu Devleti Emîrleri I- Barlas Boyu: Togay Buğa Barlas Amirs of Timurid State I- Barlas Tribe: Toghay Bugha Barlas

Dr. Ali Rıza YAĞLI
(ORCID: 0000-0002-4414-3834)
Giresun Üniversitesi - Giresun

Öz: Togay Buğa Barlas, Emîr Timur'un ilk mücadele döneminden itibaren yanında bulunan emîrlere aittir. Sadece kendi değil kardeşi La'l Barlas ile oğulları Rüstem, Hamza, Pir Muhammed ve Ali de bu devlete hizmet etmiştir. Togay Buğa'nın soyu Emîr Timur'la aynı soya, Karacar Noyan'a dayanmaktadır. Ancak onun muteber emîr olarak anılması, Emîr Timur'la akraba olmasından ziyade daha başından beri Emîr Timur'un yanında yer almasından kaynaklanmaktadır.

Yapmış olduğu Buhara daruğalıği kendinden sonra oğulları Rüstem ve Hamza'ya geçmiştir. Oğullarıyla birlikte aynı zamanda emîrlik yapan Togay Buğa'nın Emîr Timur'dan önce öldüğü muhtemeldir. Oğullarından Rüstem, bu sülalede en çok ismi geçen kişidir. Rüstem Togay Buğa, özellikle Emîr Timur'un ölümünden sonra kardeşleriyle birlikte Şahruh Mîrza'nın yanında yer almış ve Halil Sultan'a karşı mücadele etmiştir. Buhara'nın başarılı bir şekilde savunulmasında kardeşi Hamza'yla birlikte önemli katkısı bulunan Rüstem, daha sonra Uluğ Beg'in emîrleri arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Togay Buğa, Rüstem Togay Buğa, Barlas boyu, Emîr Timur, Şahruh, Halil Sultan, Karacar Noyan, Buhara

Abstract: Toghay Bugha Barlas is one of the amir of Amir Timur's first struggle period. Not only his brother La'l Barlas but also his sons Rustem, Hamza, Pir Muhammed and Ali served this state. Toghay Bugha's ancestry is based on Karacar Noyan, the same as Amir Timur. However, he known as a prestigious amir stems from the fact that Amir Timur took his place from the beginning rather than being relative Amir Timur.

The darughah of Bukhara was followed by his sons Rustem and Hamza. It is possible that Toghay Bugha, who was a surrogate with his sons at the same times, had died before Amir Timur. Rustem, one of his sons, is the person whose name is said to be the most. Rustem Toghay Bugha, especially after the death of Amir Timur, and his brothers took place Shah Rukh Mirza fought against Khalil Sultan. Rustem, who contributed to the successful defense of Bukhara together with his brother Hamza, became one of the amir of Ulugh Beg in the later.

Keywords: Toghay Bugha, Rustem Toghay Bugha, Barlas tribe, Amir Timur, Shah Rukh, Khalil Sultan, Karacar Noyan, Bukhara

Giriş

Kaynaklarda Tağay Buğa Barlas¹, Tağa Buğa², Buka Tağay³, Toğay Buğa-yı Barlas⁴, Emîr Tuğay-ı Buka-i Barlas⁵, Toğay Buka-yı Barlas⁶, Toğa Buka Barlas⁷, Toğa Biyuka⁸, Toğa-

¹ Muizzü'l-ensab, İstoriya Kazahstana v Percidskih İstoçnikah, Tom III, Almatı 2006, 97a. (Bundan sonra Muizzü'l-ensab).

² Muizzü'l-ensab, 97a.

³ Muizzü'l-ensab, The British Library, Catalogue Or. 467, 93a. (Bundan sonra Muizzü'l-ensab(L)).

⁴ Muineddin Natanzi, Muntehebü'l-tevârih-i Mu'ini, nşr. Jean Aubin, Tahran 1957, s. 211. (Bundan sonra Mu'ini).

yı Buğa-yı Barlas⁹ şeklinde geçmektedir. Togay¹⁰ Buğa Barlas, Karaçar neslinden İcil Noyan'ın soyundan gelmektedir.¹¹ Emîr Timur'un akrabası olan Togay Buka, *emîr-i tümen* olarak onun hizmetinde bulunmuş ve onun saygın emîrleri arasında anılmıştır.¹² Togay Buğa'nın Ali, Pir Muhammed¹³, Hamza ve Rüstem adında dört oğlu; Baht Sultan, Devlet Sultan, Fatıma Sultan, Yadgar Sultan, Nigar Sultan, Adil Sultan adında altı kızı vardır.¹⁴

1-Togay Buğa Barlas

Soyunun Karaçar Noyan'a dayanması dolayısıyla aynı zamanda Emîr Timur'un amcasının oğlu olan¹⁵ Togay Buğa Barlas'ın Emîr Timur'un saltanat mücadelesinin ilk yıllarında adı geçmektedir. Buna göre Togay Buğa Barlas, 763/1361-1362'de Hacı Seyfeddin, İlçi Bahadır'la beraber Emîr Timur ve Emîr Hüseyin'in yanında Hivak/Hive darugası

⁵ Kemalleddin Abdürrezzak Semerkandî, *Matla'-i Sa'deyn ve Mecma'-i Bahreyn*, I, nşr. Abdülhüseyin Nevaî, Tahran 1974, s.315. (Bundan sonra *Matla'-i Sa'deyn*).

⁶ *Mu'inî*, s.210-211.

⁷ Giyaseddin Ali Yezdî, *Sa'adetnâme (Rûznâme-i Gazavât-ı Hindustân)*, nşr. İrec Afşar, Tahran 1379, s.76. (Bundan sonra *Sa'adetnâme*).

⁸ Hafız Abru, *Zübdetü't-tevârih*, I, nşr. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadî, Tahran 1371, s.21, 367. (Bundan sonra *Zübdetü't-tevârih*); *Muizzü'l-ensab*, 97a.

⁹ Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, I, tash. Muhammed Abbasi, Tahran 1336, s.317. (Bundan sonra ZNY).

¹⁰ Togay ismi fundalık, çalılık anlamına gelmektedir. Karaçay Türkçesi'nde "Toka" şeklindedir. Tuncer Gülensoy-Paki Küçükler, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s.462.

¹¹ *Muizzü'l-ensab*(L), 93a; *Muizzü'l-ensab*, s. 114 /95b. Tağay Buğa bin Suyunç Buka bin Çemiş bin İcil. *Muizzü'l-ensab*, aynı yer.

¹² *Muizzü'l-ensab*, s.114/95a, 95b.

¹³ Pir Muhammed'in Bigi Muhammed adında bir kızı, ismi bilinmemekle birlikte bir oğlu vardır. *Muizzü'l-ensab*, s.114.

¹⁴ *Muizzü'l-ensab*(L), 93a, 100a; *Muizzü'l-ensab*, s.114.

¹⁵ Faruk Sümer, Barlasların Cengiz Han ve öncesinde pek tanınmış bir boy olmadığını söylemektedir. Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999, s.341. Moğolların Gizli Tarihi'nde "Habiçi-ba'atur'un oğlu Menen-tudın idi. Menen-tudın'un Haçi-külük, Haçin, Haçi'u, Haçula, Haçi'un, Harandai ve Naçin-ba'atur isminde yedi oğlu oldu....Haçi'u'nun oğlu Barulatai idi. O pek cüsseli olup, yemeğe de pek düşküdü. Onun nesli Barulas tesmiye edildi. Haçula'nın oğulları da çok yemekle maruf olduklarından, onlardan da büyük ve küçük Barula ismi altında Barulas oymakları teşekkül etti. Erdemü barula ve Todoyen Barula isimleriyle tanınan Barulaslar bu suretle meydana gelmişlerdir." şeklinde bahsedilmektedir. *Moğolların Gizli Tarihi*, I, trc. Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara 2010, s.14. Uluğ Beg'in diktiirdiği taşa verilen soy "Emir Timur Gürkân b. el-Emir Taragay b. el-Emir Berkel b. el-Emir Aylangız b. el-Emir İcil b. el-Emir Karaçar Noyan b. el-Emir Suguçin b. el-Emir İrdemci Borula b. el-Emir Kaçulay b. Tumanay Han" şeklindedir. Zeki Velidî Togan, "Emir Timur'un Soyuna Dâir Bir Araştırma", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 26, İstanbul 1972, s.75. Devletşah, Tezkire'sinde bazı noktalarda farklı bilgiler vermişse de Emîr Timur ve Cengiz Han'ın aynı soydan geldiğini, soylarının Alan Hoa'ya dayandığını zikretmektedir. Buna göre verdiği soy kütüğü şu şekildedir: "Onun asıl menşei Keş vilayetindendir. Çağatay ulusunda asaleti ve mevkii itibariyle en yüksek bir insan olarak tanılan Barlas'ın büyük emîrlerinden Emîr Taragay'ın oğludur. Emîr Taragay da Emîr Kaçar Noyan'ın kardeşinin oğlu ve bu da Cengiz Han'ın amcasının oğludur. Cengiz Han, Emîr Karaçar Noyan'ı oğullarından Çağatay han ile Maveraünnehr, Türkistan ve mülhakatının idaresine memur etmiştir. Çağatay ulusunun hâkimliği bir müddet Kaçar Noyan'ın idaresinde kaldı. Emîr Kaçar Noyan, Hülâgû zamanında Şam ve Mısır'ı fetheden Emîr Tağaçar'ın kardeşidir. Türklerin nesepleri hakkında incelemeler yapan âlimler Emîr Timur Gürgân'ın ve Cengiz Han'ın nesebini Alanguva Hatun'a ulaştırırlar. Bu Alanguva Hatun'u İmam Ali Zeynelâbidin'in ahfadından biri nikâhı altına almıştı. İşte bu hanedan bu hatundan çıkmıştır. Emîr Timur hazretlerinin doğumu yedi yüz otuz altı (1335) Keş'in gönül çeken yaylasında vaki olmuştur." Devletşah, *Tezkire-i Devletşah (Tezkireü't-ş-şuarâ)*, I, çev. Necati Lugal, MEB Yay., Ankara 1967, s.490-491. Ancak Barthold İbni Arabşah'a dayanarak Emîr Timur'un soyuyla ilgili farklı bir görüşe sahiptir. İbni Arabşah, Emîr Timur hakkında "O (Timur) ve babası engin sahralarda dolaşan, akılsız ve dinsiz çoban takımından idiler. Kimileri hizmetkâr, kimileri işsiz güçsüz bir serseri olduklarını söylerler.", ifadesini kullanmıştır. İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr fî Nevâib-i Timûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2012, s.33 (Bundan sonra *Acâibu'l Makdûr*); Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara 1997, s.14.

Tokal/Tökel'e karşı savaşmış ve büyük bahadırılık göstermiştir.¹⁶ Yaklaşık 26 yıl sonra 1388'de ise Buhara Kalesi'ne saldıran Toktamış Han'ın ordularını Atılmış Kavçın'la beraber püskürtmüştür.¹⁷ Hindistan Seferi'nde Köyle Köprüsü yakınında konaklayan (1398 sonu) Emîr Timur'un yanına gelen Cavungar¹⁸ birliğinde yer almıştır.¹⁹ Bu emîrin 1399'da Moğolistan tarafında faaliyette olduğu görülmektedir. Buna göre Hızır Hoca Oğlan'ın 1399'da ölümü ardından Moğolistan'da karışıklık başgöstermesi üzerine Togay Buğa Barlas, Emîrzâde İskender ve diğer emîrlerle birlikte bu topraklara yönelmiştir.²⁰

2-Rüstem Togay Buğa Barlas

Togay Buğa Barlas'ın ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Ancak Emîr Timur'un ölümünden sonra yaşanan olaylarda adının geçmemesi 1399 ila 1405 arasında ölmüş olduğunu göstermektedir. Emîr Timur'un ölümünden sonraki olaylarda Togay Buğa Barlas'ın

¹⁶ ZNY, I, s.47-48; Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013, s.43 (Bundan sonra ZNY(T)); *Mu'ini*, s.210-211; *Matla-i Sa'deyn*, I, s.315. Maverâünnehir'e hâkim olduktan sonra buraya ikinci defa gelen Tuğluk Timur, ülkesine geri dönerken oğlu İlyas Hoca Oğlan'ı buranın hükümdarlığına, Bekkicik'i tüm beylerin başına ve Emîr Timur'u asayiş işlerine tayin etmiştir. Ancak Bekkicik'in zulüme başlaması üzerine Emîr Timur, Emîr Hüseyin'in yanına gitmek için harekete geçmiştir. Onunla buluştuktan sonra Hive/Hivak darugası Tokal'ın yanına gitmeye karar vermişlerdir. Tokal'ın iyi niyetli olmadığını anlayan bu iki emîr yola çıkmışsa da Hive darugası bunların peşine düşmüştür. Bin kişilik düşmana karşı altmış kişiyle savaşan Emîr Timur ve Emîr Hüseyin, bu savaştan galip çıkmayı başarmıştır. Togay Buğa Barlas, bu savaşta büyük bahadırılık göstermiştir. Hatta mücadele sırasında atı dahi yorulmuştur. ZNY(T), s.42-43.

¹⁷ Hondmir, *Habibü's-siyer*, III/III, ed. W.M. Thackston, Harvard 1994, s.251 (Bundan sonra *Habibü's-siyer*). Toktamış Oğlan, 1376'da Urus Han'dan kaçarak Emîr Timur'a sığınmıştır. Emîr Timur onu bir hükümdar gibi karşılamış ve adına toylar düzenlemiştir. Ona altın, kumaş, at, katır, çadır, alem, kös, otağ ve asker vermiştir. Otrar ve Savran'ı da ele geçirmek koşuluyla onun hâkimiyetine bırakmıştır. Toktamış Oğlan, aldığı yardımla Altın Orda üzerine yürümüş ve Urus han'ın oğlu Kutluk Boga ile yaptığı mücadeleyi kaybederek tekrar Emîr Timur'a sığınmıştır. Toktamış Oğlan burada yine aynı itibarla karşılanmış ve mücadele için gerekli olanlar temin edildikten sonra bir kez daha Altın Orda üzerine hareket etmiştir. Bu kez Urus Han'ın diğer oğlu Toktakiya'ya yenilen ve yaralı olarak kurtulabilen Toktamış Oğlan'ın yönü yine Emîr Timur olmuştur. Ardından gelen Toktamış Oğlan'ın iadesini isteyen Urus Han'ın elçilerine olumsuz cevap verilince Emîr Timur ve Urus Han savaşmak üzere harekete geçmiştir. Emîr Timur Otrar'a, Urus Han Suğnak'a konmuştur. Şiddetli kış yüzünden hareket edemeyen iki ordu üç ay oldukları yerde kalmış ve birkaç çatışma yaptıktan sonra tekrar ülkelerine dönmüştür. Bu dönemde Urus Han'ın ölmesi üzerine yerine Toktakiya geçmişse de ölümü üzerine Timur Melik tahta oturmuştur. Toktamış Oğlan bunu fırsat bilerek aldığı yardımla yeniden saldırmış ve bu defa da yenilmiştir. Timur Melik'in eğlenceye düşkünlüğünden dolayı hoşnutsuzluk baş gösterdiğini gören Toktamış Oğlan, yine Emîr Timur'dan aldığı destekle beşinci defa harekete geçmiştir. Suğnak'ta tahta çıkan Toktamış Oğlan, Timur Melik'i yenerek bütün Altın Orda'ya hâkim olmak için asker toplamaya başlamıştır. Altın Orda hükümdarı olan Toktamış Han, daha önceden de Çağatay ve İlhanlı ile Altın Orda arasında ihtilaf konusu olan Azerbaycan ve Harezm bölgesine gözünü dikmiştir. Bu doğrultuda Toktamış Han'ın askerleri 1387 baharında Derbend üzerinden Samur Suyu boyuna gelmiştir. Bunu haber alan Emîr Timur oğlu Miranşah Mîrza'yı göndermiştir. Yapılan savaş kaybeden Toktamış Han geri çekilmiştir. Daha sonra Emîr Timur'un Şiraz'da bulunduğu sırada Savran'a saldıran Toktamış Han burada Timur'un oğlu Ömer Şeyh Mîrza'yı yenmiştir. 1388 sonlarında büyük bir orduyla Savran'a gelen Toktamış Han'a karşı harekete geçen Emîr Timur, Toktamış Han'ın öncülerini yendikten sonra Semerkand'a gitmiş ve 1389 ilkbaharında Savran'a yönelmiş ve Toktamış'a kuşatmayı kaldırmak zorunda bırakmıştır. 20 Haziran 1391'de Kunduzca/Kundurca mevkiinde yapılan savaş Emîr Timur kazanmıştır. Emîr Timur Beş Yıllık Sefer sırasında Nisan 1395'te Toktamış Han'ı yenmiş ve bütün Altın Orda ülkesini yağma ve harap etmiştir. Bu galibiyetle Altın Orda'ya büyük bir darbe vurmuştur. İsmail Aka, *Timurlular Devleti Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2010, s.26-28, 31, 32-33, 37; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, Ötügen Neş., İstanbul 2007, s.43 vd.

¹⁸ Savaş düzeninde olan ordunun sol kanadı. Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, II, çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK Yay., Ankara 1987, s.594, 664-665 (Bundan sonra *Vekayi*).

¹⁹ Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK Yay., Ankara 1987, s.224 (Bundan sonra ZNŞ).

²⁰ Ca'ferî bin Muhammed el-Hüseynî, *Târih-i Kebîr (Tevârih-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara 2011, s.4 (Bundan sonra *Târih-i Kebîr*). Hızır Hoca Oğlan'ın oğullarından Şem-i Cihan, Halil Sultan'ı esir alan Emîr Timur'un da hizmetinde bulunmuş Hudaydâd Hüseyin Barlas'ı öldürmüştür. *Târih-i Kebîr*, s.70; *Acâibu'l Makdur*, s.421-422; *Habibü's-siyer*, III/III, s.321.

oğullarından en çok büyük emîr olarak da bahsedilen²¹ Rüstem Barlas'ın ön planda olduğu aşikârdır. Rüstem Barlas'ın adı Emîr Timur'un yanında *emîr-i tümen* ve *emîr-i tümen-i sansiz*/سان سیز/ طغی بوغا که تومن رستم olarak ve Uluğ Beg Mîrza'nın tümeninde geçmektedir.²²

Rüstem Togay Buğa Barlas²³, diğer kardeşleri gibi daha babaları hayattayken Emîr Timur'un hizmetinde *emîr-i tümen* olarak bulunmuştur.²⁴ Ancak babasının ölümü sonrasında onun tümeninin başına getirildiği ihtimali daha kuvvetlidir. Rüstem Barlas ilk olarak Hindistan Seferi'nde anılmaktadır. Buna göre Rüstem Barlas, Hindistan Seferi sırasında birkaç bin süvariyle birlikte Multan tarafından Kûh-i Cudi'ye varmıştır. Burada çok yağmur yağdığından dolayı birkaç gün kalmış ve racalar ona hediyeler getirmiştir (h.800/Aralık 1398). Bölge yöneticilerinin bu tavrı kendilerini Emîr Timur'un şiddetinden korumuştur. Emîr Timur huzuruna gelen bu racalara iyi davranmış onlara hilatlar giydirerek Kûh-i Cudi'ye geri göndermiştir.²⁵ Bölgenin hâkimiyet altına alınmasında Rüstem Togay Buğa'nın rolü büyük olmuştur. 1399 başında ise Mîret Kalesi saldırısında İlyas Afğan/Avğanî ile Tehâneserî'nin oğlunu yakalayarak Emîr Timur'un huzuruna getirmiştir.²⁶ Rüstem Togay Buğa, Yedi Yıllık Sefer sırasında faal bir şekilde görev almıştır. 1401'de Şam taraflarında gol/kolda²⁷ görevliken Emîr Timur tarafından Fırat boyunda bulunan Köppek Türkmenleri'nin üzerine yürüyen birliktedir.²⁸ Aynı yıl Gürcistan üzerine seferdeyken Gürcü Kralı'nın tabiiyet bildirmesinin hemen sonrasında Emîr Timur'un emri üzerine Emîrzâde Rüstem Bahadır ve Emîr Mızrab'la birlikte tümenlerinden seçilmiş askerlerle İlgar²⁹ yaparak Bağdat tarafına geçmiş³⁰ ve kuşatma sırasında merdivenle surlara çıkmıştır.³¹ Ankara Savaşı'nda sağ kanada destek görevinde bulunmuş sonrasında ise Konya, Akşehir, Karahisar, Alanya ve Adaliya (Adala-Antalya)³² tarafında bulunan orduda yer almıştır.³³ Emîr Timur Karabağ'a geldiğinde Şahrûh Mîrza'yla birlikte Gilan'daki Deylemîler üzerine gönderilmiştir.³⁴ Uluğ Beg'e Moğol toprakları verildiği zaman buraları ele geçirmek için teşkil edilen orduda tümeniyle birlikte

²¹ *Habibü's-siyer*, III/III, s.289.

²² *Muizzü'lensab*, s.114/95b; ZNY, II, s.80; Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, Berlin 1992, s.71. Tümen-i sansiz, Emîr Timur'un en yakın ve has bendeleridir. ZNŞ, s.227.

²³ Rüstem'in oğulları Muhammed Kasım, İbrahim Sultan, Ali Derviş, Muhammed Emin, Emîr Muhammed, Pir Ahmed, Şeyh Ali, Muhammed Yusuf, Hacı, Muhammed Ali, Pir Mezid, Kul Ahmed, Can Ahmed, Pir Ahmed, Hacı Muhammed, Derviş Muhammed, Sufi Muhammed, Muhammed Sultan, Şeyh Ahmed, Muhammed Yusuf, Ali Derviş; kızları Durr Sultan, Sultan'ül-mülk, Cahan Sultan, Fatıma Sultan, Sar Mülk, Kutlug Sultan, Sahib Sultan'dır. *Muizzü'l-ensab*, s.114.

²⁴ *Muizzü'l-ensab*, s.114/95b.

²⁵ *Sa'adetname*, s.76; ZNŞ, s.214; ZNY, II, s.42; ZNY(T), s.288.

²⁶ *Sa'adetname*, s.127-128; ZNY, II, s.99-100; ZNY(T), s.307. Rüstem Barlas'ın bu başarısı Rüstem ve Zal'ın mücadelesiyle kıyaslanmıştır. ZNY, II, s.100; ZNY(T), s.307.

²⁷ Ordunun merkezine verilen isimdir. *Vekayi*, II, s.610.

²⁸ ZNY, II, s.250; ZNY(T), s.369. Bu birlikte Halil Sultan, Timur Hoca Ak Buga, Ali Sultan Tavacı, Devlet Timur Tavacı, Tokal Karkara da bulunmaktadır. ZNY, II, aynı yer.

²⁹ Yılgar şeklinde de söylenmektedir. Atlı olarak hücum, dörtlü hücum, baskın anlamındadır. Abdulkadir Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1988, s.98.

³⁰ Ca'ferî, Togay Buğa olarak vermişse de Rüstem Togay Buğa'dan başkası değildir. *Târih-i Kebîr*, s.24.

³¹ Şehir yaklaşık kırk gün kuşatmada kaldıktan sonra Temmuz ayı olması hasebiyle kalede ve surlarda bulunanlar öğle sıcağına dayanamayıp evlerine gitmiştir. Bunu fırsat bilen Emîrzâde Halil Sultan, Şeyh Nureddin ve Rüstem Togay Buğa merdiven dayayıp surlara çıkmıştır. ZNY(T), s.375. Şâmî, kalenin surlarına merdivenle çıkanların Emîrzâde Rüstem Bahadır, Emîrzâde Halil Sultan ve Emîr Şeyh Nureddin olduğunu bildirmektedir. Rüstem Togay Buğa'nın yanındaki emîrlerle birlikte kuzeyden saldırıldığını ve kalenin surlarını hendeklerin içine yıktıklarını belirtmektedir. ZNŞ, s.288.

³² Şâmî, Akşehir ve Konya tarafları şeklinde zikretmektedir. ZNŞ, s.312.

³³ ZNY, II, s.257, 263, 321; ZNY(T), s.372, 375, 394; ZNŞ, 286, 287; *Târih-i Kebîr*, s.32; *Habibü's-siyer*, III/III, s.278; 282, 284.

³⁴ *Habibü's-siyer*, III/III, s.289.

Rüstem Togay Buğa'a da onun hizmetine dâhil edilmiştir (Cemaziyelevvel 807/Kasım 1404).³⁵ Ardından Çin Seferi için kardeşi Pir Muhammed'le beraber harekete geçmiştir.³⁶

Rüstem Togay Buğa Barlas, Emîr Timur'un ölümünün ardından baş gösteren olaylar sırasında Şahruh Mîrza tarafında yer alan emîrlerden olmuştur. Kargaşalık döneminde Emîr Burunduk ve Abdulkerin Hacı Seyfeddin'le beraber Seyhun üzerinden geçtikten sonra Halil Sultan'ın geçişini engellemek için köprüyü yıkarak kendisi Aliâbâd sahrasındaki Ordu-yı Humayun'a gitmiştir.³⁷ Burada "Emîrler ve diğer askerler Mîrza Halil Sultan'ın padişahlığını kabul ettiler. Onun üzerine hatunlar Semerkand'a gittiler." şeklinde malumat vermiştir.³⁸ Buradan Buhara'ya hareket edildiğinde Mîrzalar ve hazinenin başında Emîr Şeyh Nureddin ve Emîr Şah Melik bulunmaktayken Rüstem Barlas önden gönderilmiştir (3 Ramazan/5 Mart 1405).³⁹ Buhara'ya varıldığında tahkimat ve savunmanın yapılması amacıyla şehir ikiye taksim edilmiştir. Buna göre imaretlerin ve şehir pazarının bulunduğu kısım Emîr Şah Melik ve Ulug Beg Mîrza; şehristan kısmı İbrahim Sultan Mîrza ve Şeyh Nureddin tarafından tutulacaktır. Rüstem Barlas ve kardeşi Hamza, Atalmış, Tokal Karkara ile diğer emîrler ise şehrin içinde kalacaktır (Ramazan 807/Mart 1405).⁴⁰

Semerkand'ı ele geçiren Halil Sultan'ın Buhara'ya hareket etmiştir. Ancak bu sırada Buhara'da bir karışıklık yaşandığı görülmektedir. Kısa bir süre önce Emîr Şah Melik, emîrzâdelerin getirilmesi ve hazinenin Şeyh Nureddin'in gevşekliğinden korunması için acele bir şekilde Şahruh'un yanından Buhara'ya hareket etmiştir. Ancak ısrarcı olsa da Şeyh Nureddin'i Buhara'dan Şahruh'un yanına yollayamamıştır. *Tacü's-selmanî* bu sırada Rüstem Tugay Buğa'nın, aşağı tabakadan kimseleri yanına toplayarak Buhara'da kalan Şeyh Nureddin'e saldırıya geçtiğini ve Emîr Timur'un hazinesi dâhil buldukları ne varsa yağma ettiğini bildirmektedir.⁴¹ *Ca'ferî*'ye göre ayaklanmanın sebebi Emîr Şeyh Nureddin'in tutumudur. Emîr Şeyh Nureddin'in bazen Şahruh Mîrza'yla bazen de Halil Sultan'la işbirliği yapmasıdır. Halil Sultan'ın ordusunun Buhara'ya geldiği haberinin duyulması üzerine ona karşı bir hareketin fitili de ateşlenmiştir.⁴² Emîr Şah Melik'in Emîr Şeyh Nureddin'i Buhara'dan ısrarla çıkarmak istemesine karşın onun bu teklifi kabul etmemesi bu durumu

³⁵ *Muizzü'l-ensab*, s.114/95b; *Tacü's-Selmânî*, *Tarihname*, çev. İsmail Aka, Ankara 1999, s.14-15 (Bundan sonra *Tarihname*).

³⁶ *Târih-i Kebîr*, s.47

³⁷ ZNY, II, s. 493; ZNY(T), s.457. Rüstem Togay Buğa, Emîr Burunduk'un yanından ayrılarak Aliâbâd'a vardığında buradaki Mîrzalara Emîr Burunduk'un ardından geleceğini haber etse de o, Halil Sultan'a biat etmiştir. ZNY(T), aynı yer.

³⁸ *Habibü's-siyer*, III/III, s.298; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2006, s.30 (Bundan sonra *Ahsenü't-tevârih*).

³⁹ ZNY, II, s.499; ZNY(T), s.458; *Habibü's-siyer*, III/III, s.298

⁴⁰ ZNY, II, s.505; ZNY(T), s.460; *Habibü's-siyer*, III/III, s.298-299.

⁴¹ "Aynı gün şeytan gibi kötü huylu, akılsızlığı ile tanınmış Rüstem Tugay Buğa, aşağı tabakadan kimselerin oluşturduğu adamlar ile saldırıya geçti. Emîr Şeyh Nureddin bunu işitince eli ayağı tutulup, şaşkına dönerek sızlanmaya başladı. Acımasız hile sahipleri ondaki bu güçsüzlük ve korkuyu sezince, küstahlıkları ve cesaretleri daha da artarak kışkırtmaya başladılar. Emîr Şeyh Nureddin'in güçsüzlüğü ortaya çıkıp, ihtiyatı elden çıkardığı anlaşılınca, taşkınlıklarını iyice artırdılar. O ise bunlara karşı koyamayıp, kendine hâkim olamayarak, korkuya kapıldı. Çaresizlik ve sıkıntıya düştü. Onlara bir an bile karşı koyamayarak, kendini kaçma düşüncesine kapırdı. Öyle bir korku ve şaşkınlığa kapılmıştı ki, bunları anlatan sözüne güvenilir Râvî'nin naklettiğine göre, yalvarıp yardım istemekten başka elinden bir şey gelmemekte olup, kuşku ve korkudan takatsiz düşmüştü. Buhara'da bulunan merhum Hazret-i Hâkan'ın bütün hazine ve defineleri, altın, gümüş, at ve sair hayvanlar ile mücevherattan meydana gelen, emîrzâdeler, beyler, nâibler ve yanında bulunanların bütün mallarını Pazar hırsızlarının yağmasını bıraktı ve o mallar hırsızların elinde doyumluk oldu. Bin bir güçlkle kendi canını ve emîrzâdeleri şehirden dışarı atıp, şerefini ayaklar altına alarak, şehre 3 fersah uzaklıkta bulunan Emîr Şah Melik'in yanına geldi." *Tarihname*, s.32-33.

⁴² *Târih-i Kebîr*, s.58.

desteklemektedir. Buhara⁴³ hâkimi ve darugası⁴⁴ olarak Rüstem Togay Buğa'nın bu hareketi müttetik yönünden pek güven telkin etmeyen Emîr Şeyh Nureddin'i sağlam bir savunma yapmak için kaleden uzaklaştırması olarak değerlendirmek yerinde olacaktır.⁴⁵ Eğer Tacü's-selmanî'nin bahsettiği gibi olaylar gelişmiş olsaydı kaynaklarda Rüstem Togay Buğa'nın bu hareketinden dolayı en azından tenkide maruz kaldığından bahsedilirdi. Aksine Rüstem Barlas Buhara'yı başarılı bir şekilde savunmuş ve Halil Sultan'ı püskürtmeyi başarmıştır (Ramazan 807/Mart 1405).⁴⁶ Ardından şehirde bulunan Uluğ Bey Mîrza ve İbrahim Sultan Mîrza'yı Ceyhun'u geçerek Ordu-yı Humayun'a götürmüştür.⁴⁷

Rüstem Togay Buğa'nın ne zaman neden muhalefete başladığı hakkında net bir bilgi olmamasına karşın Manz, Şeyh Nureddin'in davasını cazip hale getirmesi veya bu emîrin yanındakilerin sahip olduğu gücün diğerlerini de bu safaya çekmiş olabileceğini ifade etmektedir.⁴⁸ Hafız Abru, 813/1410-1411'de Emîr Şeyh Nureddin'in Emîr Şah Melik karşısında galip gelmesinin ardından Rüstem Togay Buğa'yı Buhara ve çevresini zabt etmesi için gönderdiğini belirtmektedir.⁴⁹ Ancak 1421'de Şahruh'un hizmetinde olduğu görülmektedir.⁵⁰

3-Togay Buğa Barlas'ın Kardeşi ve Diğer Oğlu

Togay Buğa Barlas'ın diğer oğlu olan Hamza⁵¹, kardeşi Rüstem kadar kaynaklarda pek fazla geçmemektedir. Hamza Togay Buğa'yla ilgili ilk bilgiler Hindistan Seferi'nde bulunmaktadır. Buna göre Hindistan Seferi'ne katılan Hamza, Kehker Suyu yakınında Emîr Timur'a katıldığında cavangarda görevlendirilmiştir.⁵² Emîr Timur'un öldüğü dönemde Hamza Togay Buğa, Buhara hâkimidir. Muhtemelen müşterek bir idare yapısı vardır. Çünkü bu dönemde kardeşi de Buhara darugası ve hâkimi olarak anılır. Hamza Togay Buğa da kardeşi

⁴³ Buhara, Zerefşân Irmağı'nın aşağı havzasında yer almaktadır. Bu bölgede çok eski dönemlerden beri bölgede şehirlerin olduğu bildirilse de bunların Buhara olduğu hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Halkı Soğdça ve Farsça konuşmaktadır. Ancak 674'te Horasan Valisi Ubeydullah b. Ziyâd şehri ele geçirdiğinde muhatabı bir Türk hanedanı olmuştur. Türk Hakanı'nın eşi olan Bîdîn (Taberî Kabac veya Kayığ olarak vermektedir), Horasan Valisi Ubeydullah'la bir anlaşma yapmıştır. Ubeydullah'ın Basra'ya dönerken 2000 yerli okçu götürmesi ve 706-709'da Horasan Valisi Kuteybe b. Müslim'in yaptığı seferde Buhara halkının yanı sıra Türklerle de savaşması buradaki Türk varlığını göstermektedir. Ayrıca Kuteybe'nin Buhara'ya Arap garnizonları yerleştirdiği vakit şehrin etrafındaki çöl ve bozkırlarda Türkler varlık göstermekteydi. Buhara, Çağatay devri ve Timurlu Devleti zamanında pek fazla etkin rol oynamamıştır. Ramazan Şeşen, "Buhara", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s.363, 366; W. Barthold- R.N. Frye, "Bukhara", *EF*, I, Leiden 1986, s. 1293, 1294, 1295.

⁴⁴ Daruga isminin Moğolca'dan geldiği söylenmektedir. Nüfus sayımı, posta işleri, bölgesinden ordu teşkil etmek, vergi işleri gibi görev ve sorumlulukları vardır. A.K.S. Lambton, "Darugha", *EF*, II, Leiden 1991, s.162.

⁴⁵ Ancak İsmail Aka bu ayaklanma hakkında farklı bir görüş ortaya atmaktadır. Şah Melik'in Şeyh Nureddin'i ikna edemeyip gönülsüz bir şekilde Buhara'dan ayrılmasını fırsat bilen Rüstem Togay Buğa'nın aniden halkı ayaklandırarak Şeyh Nureddin'in üzerine yürüdüğünü, bu emîrin, mîrzaları da yanına alarak, üç fersah uzaklıktaki Şah Melik'in yanına kendisini zor attığını, ayaklanma esnasında orada bulunan bütün malların isyancılar tarafından yağma edildiğini belirtmektedir. Bunun nedeni olarak da arkadaşı Emîr Burunduk'un Halil Sultan'ın yanına dönüşünden sonra bağışlandığını ve Halil Sultan'ın Semerkand'ı ele geçirdikten sonra konumunu güçlendirdiği ihtimali olduğu üzerinde durmaktadır. Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara 1994, s.41.

⁴⁶ *Zübdetü't-tevârih*, I, s.21; *Ahsenü't-tevârih*, s.26.

⁴⁷ *Ahsenü't-tevârih*, s.26. Tacü's-selmanî, Emîr Şeyh Nureddin'in isyanın ardından emîrzâdelerle birlikte Emîr Şah Melik'in yanına gittiğini belirtir. *Tarihname*, s.33. Ca'ferî, şehzâdelerin Emîr Şah Melik'le gittiğini belirtir. *Târih-i Kebîr*, s.58.

⁴⁸ Beatrice Forbes Manz, *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013, s.33.

⁴⁹ *Zübdetü't-tevârih*, I, s.367.

⁵⁰ Aka, *a.g.e.*, s.121.

⁵¹ Hamza'nın Muhammed Hacı, Muhammed Yusuf, Muhammed Derviş adında oğulları, Habib Sultan, Hadice Sultan ve Fatıma Sultan adında kızları vardır. *Muizzü'l-ensab*, s.114.

⁵² *Sa'adetname*, s.66, 99.

Rüstem gibi Şahruh Mîrza tarafında yer almıştır. O Uluğ Beg Mîrza, İbrahim Sultan Mîrza, Emîr Şah Melik, Emîr Şeyh Nureddin ve diğer emîrleri Buhara'da karşılamış ve şehrin savunmasında kardeşi Rüstem'le birlikte kale içinde görev yapmıştır.⁵³

Togay Buğa Barlas'ın La'l adında bir kardeşi bulunmaktadır.⁵⁴ Hakkında pek fazla malumat bulunmasa da Emîr Timur'un muteber emîrleri arasındadır.⁵⁵ Bu emîr ilk olarak Toktamış Han'ın ordusunun Maverâünnehir'e saldırmalarının sonucunda Emîr Süleyman ve Emîr Abbas'ın Semerkand ordusuyla Ömer Şeyh Mîrza'ya katılmıştır. La'l Barlas ise Şeyh Timur'la birlikte Semerkand'a bırakılmıştır (1388).⁵⁶ La'l Barlas, 1389'da Moğolistan üzerine yapılan seferde *emîr-i koşun* olarak görülmektedir. Burada ele geçirilen halkın Semerkand'a göçürülmesi işinin verildiği emîrler arasında La'l Barlas da bulunmaktadır.⁵⁷ 1391'de ise Toktamış Han üzerine çıkılan seferde geride bırakılan Pir Muhammed Cihangir Mîrza ve Şahruh Mîrza'nın hizmetine verilmiştir.⁵⁸

Sonuç

Togay Buğa Barlas, Emîr Timur'un saltanat davasına girdiğinde yanında bulunan kişilerdendir. *Emîr-i tümen* olan Togay Buğa, mertebesi yüksek emîrler arasında Emîr Timur'un divânında yer almıştır. Emîr Timur'un Tuğluk Timur'la mücadelesinde onun yanında bulunmuş olmasına rağmen kaynaklarda uzun zaman aralıklarında ismi geçmektedir. Togay Buğa'nın soy ağacının *Muizzü'l-ensab*'da verilmesi onun Barlas boyunda önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Oğulları arasında ön planda olan Rüstem'in, kardeşi Hamza'yla birlikte müşterek olarak Buhara darugalığı yaptığı söylenebilir. Oğullarının Emîr Timur'un ölümünün ardından baş gösteren Timurlu fetretinde Şahruh Mîrza tarafında yer alması Buhara'da Şahruh'un hâkimiyetine önemli katkı sağlamıştır. Haklarında pek fazla bilgi olmamasına rağmen Togay Buğa ve ailesinin, askerî faaliyetlerinin yanı sıra Barlas boyunun ileri gelenlerinden olması hasebiyle de Timurlu Devleti'ne önemli hizmetleri olduğu inkâr edilemez.

Kaynakça

- Aka, İsmail, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK Yay., Ankara 1994.
- , *Timurlular Devleti Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2010.
- Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, Ötüken Neş., İstanbul 2007.
- Ando, Shiro, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansab*, Berlin 1992.
- Barthold, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara 1997.
- , R.N. Frye, "Bukhara", *EF*, I, Leiden 1986, s.1293-1296.
- Ca'ferî bin Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, TTK Yay., Ankara 2011.
- Devletşah, *Tezkire-i Devletşah (Tezkireüt'-ş-şuarâ)*, I, çev. Necati Lugal, MEB Yay., Ankara 1967.

⁵³ ZNY, II, s.505; ZNY(T), s.460; *Habibü's-siyer*, III/III, s.298-299.

⁵⁴ *Muizzü'l-ensab(L)*, 93a; ZNY, I, s.317; ZNY(T), s.165, 178; Ando, a.g.e., s.71.

⁵⁵ Ando, a.g.e., s.71.

⁵⁶ ZNY, I, s.317; ZNY(T), s.164-165.

⁵⁷ ZNY, I, s.341; ZNY(T), s.178.

⁵⁸ ZNY, I, s.357; ZNY(T), s.184.

- Donuk, Abdulkadir, *Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1988.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hatıratı*, II, çev. Reşit Rahmeti Arat, TTK Yay., Ankara 1987
- Gıyaseddin Ali Yezdî, *Sa'adetnâme (Rûznâme-i Gazavât-ı Hindustân)*, nşr. İrec Afşar, Tahran 1379.
- Gülensoy, Tuncer -Paki Küçükler, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.
- Hafız Abru, *Zübdetü't-tevârih*, I, nşr. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevadî, Tahran 1371.
- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2006.
- Hondmir, *Habibü's-siyer*, III, ed. W.M. Thackston, Harvard 1994.
- İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr fî Nevâib-i Timûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2012.
- Kemalleddin Abdürrezzak Semerkandî, *Matla'-i Sa'deyn ve Mecma'-i Bahreyn*, I, nşr. Abdülhüseyn Nevaî, Tahran 1974.
- Lambton, A.K.S., "Darugha", *EP*, II, Leiden 1991, s.162-163.
- Manz, Beatrice Forbes, *Timurlu İran'ında İktidar, Siyaset ve Din*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2013.
- Moğolların Gizli Tarihi*, I, trc. Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara 2010.
- Muineddin Natanzî, *Muntehebü'l-tevârih-i Mu'inî*, nşr. Jean Aubin, Tahran 1957.
- Muizzü'l-ensab*, İstoriya Kazahstana v Percidskih İstoçnikah, Tom III, Almatı 2006.
- Muizzü'l-ensab*, The British Library, Catalogue Or. 467.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, TTK Yay, Ankara 1987.
- Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999.
- Şerefeddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, I-II, tash. Muhammed Abbasî, Tahran 1336.
- , *Zafernâme*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013.
- Şeşen, Ramazan, "Buhara", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s.363-367.
- Tacü's-Selmânî, *Tarihname*, çev. İsmail Aka, Ankara 1999.
- Togan, Zeki Velidî, "Emir Timur'un Soyuna Dâir Bir Araştırma", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 26, İstanbul 1972, s.75-84.